

Sånger till Sankt Sigfrid

– Sveriges och Smålands äldsta kyrkomusik

Enligt legenden var Sigfrid biskop av York kring förra millennieskiftet. Inbjuden av den svenske kungen Olof Skötkonung reste han till Varend i Småland för att kristna invånarna. Legenderna berättar att kung Olof döptes av Sigfrid i Husaby källa i Västergötland alldeles i början av 1000-talet. Sigfrid helgonförklarades efter sin död och firades under lång tid framför allt i Växjö stift men även runt om i Sverige. Karin Strinnholm Lagergren berättar här om "Sigfridsofficiet", de sånger som skrevs till hans ära.

Text: Karin S. Lagergren

Under medeltiden firades i den katolska kristenheten varje dag olika helgon. Vissa helgon var viktigare än andra och firades överallt som exempelvis den heliga Katarina av Alexandria, martyren Stefan och inte minst jungfru Maria. Andra helgon hade mer nationell prägel som i Sverige den heliga Birgitta och sankt Erik vilka var enormt populära. Och så fanns det mer lokala helgon, som också kunde nå viss popularitet utanför sitt kärnområde. Ett sådant helgon är sankt Sigfrid, Smålands apostel, som främst firades i Växjö stift men även i övriga Sverige.

För att leta efter spåren efter sankt Sigfrid behöver vi söka oss ner till det förra millennieskiftet då Sigfrid ska ha varit biskop av York. Därifrån kom han till Varend i Småland för att kristna invånarna, inbjuden av den svenske kungen Olof Skötkonung. Med sig på den strapatsrika resan från England till Sverige hade Sigfrid sina tre systemsöner Unaman, Sunaman och Vinaman, vilka har en betydande roll i sigfridslegenden. De ska lämpligt nog ha varit munkar och kunde därför assistera sin morbror i missionsaktiviteterna. Enligt sigfridslegenden döptes kung Olof av Sigfrid i Husaby källa i Västergötland någon gång alldeles i början av 1000-talet i svensk historias kanske mest kända dop. Därför blev sigfridskulten förutom i Växjö stark också i Skara stift. Efter kungadopet återvände Sigfrid till Varend, där han fortsatte sin missionsverksamhet.

Detta är i korthet vad sigfridslegenden berättar. Även om Sigfrid är en gestalt som förlorar sig i historiens dunkel så finns det ändå skäl att anta att det funnits en person som kommit från England som missionär vid slutet av 900-talet även om någon biskop i York med just detta namn inte är känd.

Att fira sankt Sigfrid

Sigfrids festdag inföll den 15 februari; en viktig festdag i Växjö stift. En stor marknad – Siffersmäss – hölls och i kyrkan högtidlighölls Sigfrids minne med en rad gudstjänster. Gudstjänsterna ägde rum i tidegårdens form, d.v.s. de åtta korta gudstjänster som ramar in dagen från tidig morgon till kväll för den som är i

kyrklig tjänst i ett kloster eller en domkyrka. Sigfrid fick som sig bör ett eget officium, vilket betyder att det skrevs en räckta sånger till hans ära baserade på legenden om honom. De framfördes med början i kvällsgudstjänsten *vesper* dagen innan, alltså den 14 februari, fram till den sista gudstjänsten *completorium* på själva sigfridsdagen. Man läste även ur sigfridslegenden, i synnerhet vid dagens första gudstjänst *matutinen*. Sångerna i *Sigfridsofficiet* anses på goda grunder ha tillkommit i anslutning till domkyrkan i början av 1200-talet och är Sveriges äldsta bevarade kyrkomusik! Detta sigfridsofficium kallas för *Celebremus karissimi*, efter de inledande orden i officiets första sång. Sigfrid blev så populär att han inte fick ett utan två officier, då man på 1300-talet skrev ett nytt officium som fick visst fäste i vissa delar av Sverige. Det gamla officiet (alltså *Celebremus karissimi*) fortsatte att framföras parallellt med det nya, och det är om det gamla officiet som denna artikel handlar. Att *Sigfridsofficiet* (båda versionerna) verkligen framfördes på flera andra håll i Sverige vet vi av bevarade fragmentariska gudstjänstböcker där sångerna återfinns.

Sigfridsofficiet sjöngs bara en enda gång per år, nämligen i samband med sigfridsdagen. De andra dagarna under kyrkoåret hade man ju andra helgon att uppmärksamma som inte sällan hade sina egna officier. På Sigfrids dag hade man när *completorium* avslutats fått sjunga sånger och lyssna till textläsningar som påminde om hans liv och goda gärningar att inspireras av i sitt dagliga liv. I vilken utsträckning som församlingsborna verkligen lyssnade till sigfridsångerna är svårt att veta, eftersom frandet främst var en angelägenhet för domkyrkans personal som hade gudstjänstfirandet som sin huvudsakliga arbetsuppgift. Vi kan ändå tänka oss att många av Växjös invånare och tillresande kom in i kyrkan för bön och för att lyssna till gudstjänsterna. Att dessa besökare inte deltog i sången vet vi däremot med säkerhet – sången i medeltidens kyrka var enbart en angelägenhet för prästerskap, kantorer, munkar och nunnor.

Sigfridsofficiets melodier tillhör helt och hållet den gregorianska sångtraditionen och är alltigenom enstämmiga. De flesta sångerna har inte påträffats i andra källor utan är originalkompositioner

Inledningen till "Sigfrids-officiet" ur "Toresunds-breviarier" från 1200-talet. Riksarkivet, fragmentnummer 25013. Längst upp på sidan till vänster ser man orden *Celebremus karissimi*, d.v.s. det äldre Sigfrids-officiets inledande sång. Foto: Riksarkivet

för *Sigfrids-officiet*. Att sångerna till stora delar består av ett unikt melodimaterial kan låta som en märkvärdig sak för oss nutids-människor, men på medeltiden var det lika fint att låna av redan existerande gregorianska melodier som att komponera helt nya. Att skriva sånger i en väl etablerad stil där det var möjligt att låna kortare eller längre motiv eller hela melodier för att sätta samman nya sånger är en grundläggande premis för hur den gregorianska sångrepertoaren vuxit fram. Idén om komponerande individer som uppfinnar musik helt efter egen kreativitet och genialitet är främst en romantisk 1800-talskonstruktion. Detta ska dock inte förta det unika med *Sigfrids-officiet*; nämligen att någon eller några

personer i Växjö i början på 1200-talet i ett stift med kanske 50 år på nacken genomför en så stor kraftsamling som att sätta ihop ett helt officium med en stor mängd nyskrivet material. Hela officiet med läsningar tar uppskattningsvis fyra timmar att framföra.

Vad berättar Sigfrids-officiet om?

Sångtexterna består av två slag som väl ansluter till hur helgon-officier generellt är utformade. Den ena textkategorin består av lovsånger till helgonets ära, och den andra behandlar helgonets liv och under som skedde eller mirakler helgonet utförde. Det är i den i den senare typen av sånger som man dels kommer hel-

Sigfrid och Unaman, Sunaman och Vinaman. Detalj ur ett altarskåp från Hemmesjö kyrka, Småland. Foto: Lennart Karlsson/Historiska museét

gonen lite närmre in på livet, dels lär sig mycket den medeltida människans tankevärld. Ofta förekommer lokala platsnamn i latiniserade former som ger en tydlig platskänsla. I *Sigfridsufficiet* möter oss exempelvis Werendia (Värend) och Wexionis (Växjö). På så vis förläggs historien inte lite var som helst utan till en specifik plats, kanske till och med en plats sångarna själva kände till.

Helt i linje med hur tidegärdsrepertoaren i allmänhet är uppbyggd så hittar vi de längsta och mest utbroderade och krävande sångerna med stora omfång i *matutinens* nio *responsorier*. Där finns också några av de mest måleriska texterna. Särskilt dramatisk är händelsen med mordet på brorsönerna. Mordet utfördes av avundsjuka och illvilliga ortsbör i Värend under den tid då Sigfrid vistades i Västergötland hos kung Olof. Brorsönerna halshöggs och huvudena lades i ett kar som sattes ut i en sjö. När Sigfrid återvänder blir han förkrossad över deras död och ber Gud att Han ska visa honom var deras kroppar finns. Sigfrid återfinner karet med huvudena, vilka berättar för Sigfrid om vilka som begått mordet, varefter kung Olof anländer för att skipa rättvisa. Detta märkliga samtal mellan Sigfrid och de tre huvudena skildras mycket illusoriskt i responsoriet *Sanctus Sigfridus*:

Sanctus Sigfridus cum sedens nepotum suorum capita crudeliter ab impiis absisa roseo adhuc cruore perfusa intueretur merens eis compatiendo dixit 'vindictet Deus' unum vero ex capitibus mox intulit 'vindictatum erit' secundum ad hoc ait

'quando' tertium inquit 'in filios filiorum'. Alleluia.

A Domino factum est istud: ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.

Då den helige Sigfrid sörjande satt och såg sina brorsöners huvuden, grymt avhuggna av de otrogna och ännu övergjutna av rött blod, sade han i medlidande med dem: "Gud ska hämnas." Ett av huvudena genmälte nu strax: "Detta ska hämnas." Härtill sade det andra. "När då?" Det tredje sade: "På kommande släktled." Halleluja.

Denna händelse var av Gud, allt för att tankar skulle uppenbaras ur många hjärtan.

Det finns även sånger som ger inblickar i Sigfrids mödor. En av dem berättar om hur Sigfrid efter mycket och hårt arbete ligger ner i sitt tält för att ta igen sig. I en dröm möter då Sigfrid en ängel, och tillsammans stakar de ut var domkyrkan ska ligga och hur stor den ska vara:

Ibi nempe fixit tentorium pause sibi indulxit commodum qui monente per saporem angelo sacri terminum oratorii notavit cum eo.

Ty där reste han ett tält och hängav sig åt en stunds bekvämlighet. Uppmanad av en ängel medan han sov märkte han tillsammans med denne upp gränserna för en kyrkobyggnad.

Att sjunga om Sigfrid

I denna artikel har en kort översikt gjorts över ett av Sveriges mest spännande musikaliska material ur den tidiga repertoaren. Även om ingen hel handskrift med alla *Sigfridsufficiets* sånger finns bevarade idag så kan lyckligtvis Sigfrids sånger återfinnas i olika handskriftsfragment. Detta detektivarbete har genomförts av musikforskaren Ann-Marie Nilsson, vilket 2010 resulterade i en utgåva där man kan läsa om *Sigfridsufficiet* och i modern notation ta del av melodierna. Där finns också översättningar av alla sångtexter. Däremot har det inte förrän nyligen funnits en inspelning av officiét. Hösten 2019 spelade ensemble Gemma in en tredjedel av sångerna, och i några fall gjordes även instrumentala versioner på vevlira av Johannes Geworkian Hellman. *Sigfridsufficiets* vackra sånger är en fin möjlighet att ta del av något av det äldsta som svensk musikhistoria kan bjuda på, oavsett om man gör det i Gemmas version, genom att själv sjunga ur Nilssons edition eller i sin läsfätöjl.

Översättningarna är gjorda av Ann-Marie Nilsson. *Sigfridsufficiet* finns utgivet i Nilsson, Ann-Marie, *S:t Sigfrid besjungen: Celebremus karissimi, ett helgonofficium från 1200-talet*, Sällskapet Runica et Mediævalia, Stockholm, 2010, ISBN: 9789188568441.

Inspelelingen av *Sigfridsufficiet* är utgiven på Sterling Records och kan exempelvis köpas från Smålands Musikarkiv (<http://www.smalandsmusikarkiv.nu/>).

Karin Lagergren är docent i musikvetenskap vid Linnéuniversitetet samt sångerska, föreläsare och pedagog med gregoriansk sång som specialitet.

Mer finns att läsa på karinlagergren.se.

Foto: Stefan Berg